

שמעתא עמיקתא

גליון תצ"א | פרשת נצבים - ראש השנה | תשפ"א | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לראש השנה

נערך ע"י

הרה"ג יוחנן בורגנר שליט"א

מו"ץ וראש כולל חוראה בשכונת רמות ב'

אופן אמירת יהי רצון

כשאוכל הסימנים אומר יהי רצון מלפניך כו'. [שוי"ע (סי' תקפג סעי' א)]. ואומר בשם השם. [מ"ב (סי' ב)]. ויאמר הבקשה אחר התחלת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה. [מ"ב (סי' ד)]. ובדיעבד אם אמר את הבקשה בין הברכה לאכילה אינו הפסק. [נ"א (סי' ד) והמט"א (אות א)]. ובסימנים שאין מברכים עליהם קודם אכילתם, י"ל הבקשה קודם האכילה. [הגר"צ פרק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' ז)].

סדר הסימנים

יש לברך על התמר, ואם אין לו יברך על הרימון, דהם מין ז'. ואם רוצה לברך על התפוח קודם כי כך מנהגו, לא יניח על השלחן הפירות מזי המינים, וכשמברך על התפוח יכוון להוציא גם אותם בברכתו. [הגר"ז (פ"א אות כז)]. וכן הוא מהכ"ח (אות יג).

ברכה על הסימנים שברכתם ארמה

י"א שעל הסילקא, הכרתי והקרא, אין מברכים עליהם בתוך הסעודה כיון שהם תבשיל. [הגר"צ פרק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' ז אות א)]. וי"א שיש לברך ברכת בורא פרי האדמה על הקרא, שזה ודאי לא בא אצלנו מחמת הסעודה, ולפטור בזה שאר המינים. [הגר"ז (פ"א אות א)]. ומכתב במחזור המפורש ל"ה עמ' 88]. ויש מסתפקים בדבר, ועל כן סוברים שיש לפטורם בברכה על דבר שבדאי אינו בא מחמת הסעודה. [הגר"ש (אשרי האיש פי"ד אות ח) והגר"ק זצ"ל (חוט שני ר"ה עמ' מח)]. ומסתברא כדעה הראשונה.

אכילת דברים המוציאים

יש נמנעים מלבשל ברי"ה מיני חומץ בארשי"ט וכדומה, וע"כ האוכלים דגים לסימנא שיפרו וירבו כדגים אין מבשלין אותן בחומץ. [מ"ב (סי' תקפג ס"ק ד) וסי' תר ס"ק ד)].

אגוזים, ענבים ופירות שלא נגמרו

יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה. [רמ"א (סי' תקפג סעי' ב)]. ועוד טעם בהגהות חת"ס (ס"ס). וכמו כן יש מי שאומר שאין לאכול ענבים ברי"ה (והטעם ע"פ סוד). [מ"ב (סי' תר ס"ק ד) בשם הגר"א]. ופרי שלא נגמר אינו סימן טוב לאוכלו. [מ"ב (סי' תר ס"ק ד) בשם המט"א].

שתיית יין (דין שמחה בראש השנה)

ראש השנה אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של "ושמחת בחגך" נוהגת גם בו. [מ"ב (סי' תקצז ס"ק א)]. וע"כ משי"ב בזה במנחת אשר (מועדים סי' ב)]. ויש אומרים שמ"מ אין מקובל לשתות יין בראש השנה חוץ מין של קידוש. [הגר"ק צ"ל (חוט שני ר"ה עמ' פז)].

שכח יעלה ויבוא בברכת המזון

שכח לומר יעו"י בבהמ"ז בסעודת ליל ר"ה, חוזר לראש בהמ"ז. [הגר"ש (פ"א אות ט)]. ואם שכח בסעודת היום, י"א שחוזר וי"א שאינו חוזר. [מ"ב (סי' קפח ס"ק ט)]. ולמעשה לא יחזור, אמנם שיתדל לשמוע מאחר. [באר משה (ח"ג סי' לח אות יג)]. וכ"ז לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין לחזור אף אם שכח בלילה. [כ"ח (אותיות כד-כ)].

שאר דינים הנוהגים בראש השנה

שינה ביום

יש נוהגים שלא לישון ביום ר"ה. [רמ"א (סי' תקפג סעי' ב)]. וי"א שאחר צלות היום אין חשש. [מ"ב (שם ס"ק ט) בשם האר"י ז"ל], בין ביום הראשון בין ביום שני. ומי"מ הרוצה להחמיר על עצמו שלא לישון כלל, ביום הראשון הוא היותר נכון. [כ"ח (אות לו)]. וכל זה לענין לילך ולהתחיל לישון ביום, אבל מותר להמשיך שינת הלילה עד הבוקר אפילו אחר עמוד השחר. [הגר"ש (שם פ"א אות כג) והגר"ש (פ"א אות זצ"ל (אשרי האיש מועדים פי"ד אות יא)]. ומי"מ אם כבר נתעורר משנתו אחר עלות השחר, י"א שיש להזיזה שלא לחזור לישון. [הגר"ק צ"ל (חוט שני ר"ה עמ' 6)].

הצריך לישון

מי שהשינה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכוין בתפלה כראוי, אין לו להמנע ממנה בימי ר"ה, אלא יישן כדרכו. [הגר"ש (פ"א אות כד)], דהא דאמר דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, זהו דוקא בישן סתם, אבל בכגון דא לא נאמר דבר זה].

להתענות עד הציי היום

מותר להתענות ברי"ה ולהתפלל עד אחר צלות, אע"ג שבשבת ושאר יו"ט הדבר אסור. [מ"ב (סי' תקצז ס"ק ב) בשם עט"ו]. ואם ר"ה חל בשבת אין להתענות. [מ"ב (סי' תקפג ס"ק ה)]. וי"א שאף ברי"ה אין להתענות עד צלות כמו שאר יו"ט. [מעשה רב (סי' רז) והתעוררות בשבת (ח"א סי' רכה)].

טעמייה המועילה שלא להיות מתענה

לדעת המחמירים לעיל שאסור להתענות ברי"ה כמו שאר יו"ט, או כשר"ה חל בשבת לאותו לכל הדעות להתענות, אם טועם משהו קודם התפלה אינו נחשב מתענה. [מ"ב (סי' רפח ס"ק א)]. ויש מסתפקים אם די בשתיית משקה, או שצריך לאכול דוקא פת בשיעור כביצה. [פמ"ג (סי' קנא אות א) וסי' א]. ולמעשה יש להקל שדי בשתייה בלבד. [הגר"ש (פ"א אות ז) והגר"ש (פ"א אות ט)]. וכן נהג בעל הקהלות יעקב (אחרות רבנו ח"י עמ' קפא). וכן באלף למגן (סי' ב בהגה שם) מיקל אף על ידי שתיית מים. ובקצות השלחן (סי' ב בה"ש ס"ק א) כתב שאף אם מועיל משקה יתכן ששתיית מים אינה בכלל טעימה. וע"י עוד בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רעז)].

לבישת קיטל

מנהג לבישת הקיטל (ברי"ה וביוה"ב)

יש נוהגים ללבוש קיטל בתפילת שחרית ומוסף של ר"ה. [מט"א (סי' תקפג אות א) ומקו"ח (סי' תרי אות ד)]. וכן יש נוהגים ללבוש ביוה"כ בכל התפלות. [רמ"א (סי' תרי ע"ד)]. ויש נוהגים ללבוש בגדים לבנים, עיי"ש ברמ"א. וע"י עוד במ"ב שם שם יש שנוהגות ללבוש בגדים לבנים. וי"א שאף בשנה הראשונה אחר הנשואין לובשין קיטל. [קצה המטה (סי' תרי ס"ק ט)]. וי"א שיש שנהגו להמנע בשנה זו. ומי"מ אם רוצה ללבוש אין גוערין בו [מהר"ם שיק (אוי"ח סי' כח)]. ואבל בתוך י"ב חודש על אביו או אמו או תוך ל' על שאר קרובים, רשאי ללבוש קיטל. ומי"מ יש מקומות שנוהגים שאין האבל לובשו. [מ"ב (סי' תרי ס"ק יח)].

שנת השמיטה

תחלתה וסיומה

נצטוונו מה"י"ת על קיום מצות שמיטה בשנה השביעית. [שמות (כ"ג פס' י-יא ופלי"ד פס' בא) וקרא (כ"ה פס' א-ז)]. שנה זו מתחילה בא' תשרי ומסתימת בכ"ט אלול. [ר"ה (ב)]. ובזמן הזה לרוב הפוסקים שמיטה אינה נוהגת אלא מדרבנן. [נ"י בריטבי"א (גיטין לו), בחינך (מצוות פד ותעה) טור וביי (וי"ד סי' שלא) וחזו"א (שביעית סי' ג ס"ק ג-ח)].

ברכת שהחיינו על קיום מצות השמיטה

כשמברך שהחיינו בקדוש של ליל ראשון של ראש השנה ראוי לכוון גם על קיום המצות עשה של שנת השמיטה. [הגר"ש גינבורג זצ"ל ע"פ הירושלמי (סוטה ספ"ז), הגר"ש (אשרי האיש פי"ד אות ז) (שביעית השלם עמ' כב ודיני שביעית פי"א אות ה)].

הפקרת פירות שביעית

מצוה השקפת הפירות הקדושים בקדושת שביעית, שנאמר "והשביעית תשמטנה ונטשתה" (שמות כ"ג פס' יא) וזמן ההפקר בשדה ירק הוא מראש השנה של שביעית, ובשדה האילן הוא משעה שחלה עליהם קדושת שביעית, דהיינו חטוט שביעית. [רמב"ם (שמיטה פי"ד הכ"ד, וס"ה מצוה קלד) וחידוך (מצוה פד)]. י"א שהפקרת הפירות היא מצוה המוטלת על בעל השדה, וחובה עליו להפקיר הפרות, ואם לא הפקיר עבר על מ"ע ואין הפרות הפקר. [אבקת וכול (סי' כב ו-כד)]. ולדעה זו יש להפקיר בפה ובפני שלשה. [אג"מ (וי"ד ח"ג סי' ז ד"ה והטעם) והגר"ש (פ"א אות א)]. וי"א שהוא "אפקעתא דמלכא", כלומר, שהתורה מפקירה את הפרות, ואף אם הבעלים לא הפקירום, הם מופקרים מעצמם, והאדם מוזהר לנהוג בהם מנהג הפקר. [מב"ש (ח"א סי' מג)].

שמיטת כספים

מלבד שמיטת קרקעות שביעית משמטת חובות שאינם אדם לחברו, ומצוה זו נוהגת בכל מקום אף בחו"ל. [רמב"ם (שמיטה ויובל פי"א וס"ה מצוה קמא), חינוך (מצוה תע"ג) וטשו"ע (חוי"מ סי' סז ע"א)]. ומי"מ בזה"י שאין היובל נוהג אין מצוה זו נוהגת מן התורה אלא מדרבנן, שלא תשתכן תורת שביעית מישראל. [שוי"ע (שם) וסמ"ע (סי' ב)]. וע"י ברמ"א (שם) שיש מקילין לגמרי בזה"י. ועיי"ש בנו"כ הטעם בזה. וע"י עוד בזה במשכנות יעקב (חוי"מ סי' לו)]. י"א ששביעית אינה משמטת ממילא אלא כשהמלוה אומר "משמט אני". [יראים (סי' רעח)]. וי"א ששביעית משמטת ממילא ואינו צריך לומר משמט אני. [מרדכי (גיטין סי' שפ)]. וכן ליעקב. [שער משפט (שם ס"ק א)].

מתי שביעית משמטת

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, לפיכך המלוה את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה בבית דין, וכשתשקע חמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב. [שוי"ע (שם סעי' ט)]. ויש מי שאומר שאסור לגבות חוב גם בשנת השמיטה. [ע"י ברא"ש (גיטין פי"ד סי' יח ד"ה ו-ב) ובגר"ז (חוי"מ הלואה אות לו)].

פרוזבול

מלוה הרוצה שלא ישמטו חובותיו, יעשה שטר פרוזבול לפני שביעית משמטת, ועל ידי זה מוסר חובותיו לב"ד, והרי שמיטה אינה משמטת חובות שאדם חייב לב"ד. [ע"י טשו"ע (שם)]. י"א שלא צריך למסור דוקא את השטר לבית הדין, אלא די אם אומר בפני העדים, שמוסר החוב לבית פלוני, ושני העדים חותמים שהמלוה מסר חובותיו לבית דין. וכן נהגו להקל. [נ"י שוי"ע (שם סעי' כא)]. ועיי"ש (ע"י) שלדעתו בעיני ב"ד חשוב ודלעת הרמ"א ב"ד של גי כשרים].

זמן כתיבתו

המנהג לכתוב פרוזבול בערב ראש השנה של שנה השמינית. ויש מחמירים על עצמם לכתבו גם בערב שנה השביעית כי יש סוברים שאסור לגבות חובות בשנת השמיטה כנ"ל. [ע"י בארוחת רבינו (ח"י עמ' שטח) שכן נהג בעל הקהלות יעקב. והגר"ש (פ"א אות ז) ונע"י גבריאל שמיטת כספים פט"ו] נהג ג ד"ה וכן אמר) אמר שיקירי י-ם מהדרים בזה, וכמדומה שכן נהג הר"ש סלאנט זצ"ל, ע"כ. וע"י במהרי"א (ח"ב סי' קעט) שיש חרדים אל דבר חי שנוהגים להחמיר בזה].

להלוות ע"מ לקיים מצות שמיטת כספים

יש מדקדקים להשאיר חוב א' כדי לקיים מצות שמיטת כספים ויכתוב בפרוזבול חוץ מחוב פלוני או חלק מהחוב או ילונו אחר שיכתוב הפרוזבול, ולא יקבע זמן הפרעון אחר ר"ה אלא שיוכל לתובעו מיד. [דרך אמונה (שמיטה פי"ט ס"ק פח)].

דיני ההג

סעודת חג

אכילת הסימנים בסעודה

יהא אדם רגיל לאכול בליל ר"ה (ויש נוהגים כן ב' הלילות של ר"ה), רוביא דהיינו לתלן, כרתי, סילקא, תמר, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר: יהי"ר שירבו זכויותינו. כרתי: יכרתו שונאינו. סלקא: יסתלקו אויבינו. תמרי: יתמו שונאינו. קרא: יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכויותינו. [שוי"ע (רס"י תקפג)]. ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש, ואומרים: תתחדש עלינו שנה מתוקה. ומברך עליו העץ (אע"פ שאוכלה תוך הסעודה) ופוטור הדבש. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ג)]. ואם אפי' אצלו הדבש עיקר הדין כן, ע"י בהכלות קטנות (סי' סז) ובש. עמיקתא גליון קצ"ה]. ויש אוכלים רומנים ואומרים: שנרבה זכויות כרמון. ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה. [רמ"א (שם)]. ומכ"כ אוכלים ראש כבש (וי"א של איל, ואם אין לו יקח ראש מבעל חי אחר), לסימן שנהיה לראש ולא לזנב, וזכר לאילו של יצחק. [שוי"ע (סעי' ב) ומ"ב (סי' ק)]. ויש נוהגים לאכול דג לסימן שנפרה ונרבה כדגים ולא יהיה עין הרע שולטת בנו. [פמ"ג (א"א ריש הסימן)].

כניסה לבית הכסא עם קיטל המיוחד לתפלה

אין להיכנס לבית הכסא לעשות צרכיו בעודו לבוש קיטל, משום שהוא מיוחד לתפלה. [מ"ב סי' כא סי"ק די' תרי"ט סי"ק (ה)]. אולם כדי להטיל מים בלבד מותר. [מ"ב (שם)]. וי"א שלצורך זה אפילו לבית הכסא קבוע מותר. [מ"א (סי' תרי"ט אות יב) וכה"ח (שם אות לו)]. ובארוחות רבנו (ח"ב עמי"ה) הביא שכן נהג בעל הקהלות (עקב). ויש אסורים להכנס לבית הכסא קבוע. [הגר"ש"א זצ"ל (תפלה כהלכתה פכ"ב אות טז הגה קפ"ו)]. ומקום העומד רק להטיל מים אינו בכלל בית הכסא קבוע, ומותר להיכנס לשם עם הקיטל לכל הדעות, אלא אם כן בית הכסא קבוע באותו חדר ללא הפרדה (של צורת הפתח וכדומה).

הלבוש את הקיטל אף בליל הסדר או סעודת ראש השנה

הלבוש את הקיטל גם בסעודת ר"ה, רשאי להיכנס עמו לבית הכסא, שבאופן זה שוב לא נחשב לבגד מיוחד לתפלה. אולם אם נוהג ללבושו (חוץ מלצורך התפלה) רק בסעודת ליל הסדר, אינו רשאי להכנס בו לבית הכסא כי באופן זה אינו יורד מקדושתו כיוון שליל הסדר הוא לילה של מצוה. [הגר"ש"א זצ"ל (נגני הקדש פ"כ הגה ה)].

עמידה לפני המתפלל וכשהארון קודש פתוח

להזיז אחר תפלתו לפני קריאת

בר"ה ויוה"כ מותר לחזור למקומו מיד כשהשי"ץ מתחיל חזרת השי"ץ, וא"צ להתמין במקום שפסע עד לקדושה. [ע"י במ"ב (סי' קכג סי"ק)].

ג' פסיקות וישיבה לפני המאריך בתפלתו

מי שגמר תפלתו ואחריו יש מי שעדיין מאריך להתפלל, אם הוא חלש ואינו יכול לעמוד וי"א לו בקל להתרחק (ומסתבר דאם יצטרך לעבור לפני א' המתפלל נחשב כאינו יכול להתרחק), אם חולשתו מוכחת עליו רשאי לשבת. [מ"ב (סי' קב סי"ק) ושה"ח"צ (אות ד)]. ואם אינו חלש אלא שקשה לו לעמוד כל כך הרבה זמן, או שרצונו לשמור כוחות ליום תפלה ארוך. יש מקום להתיר בשעת הדחק עכ"פ לפסוע לאחוריו וללכת למקום אחר לשבת או לשבת לפני המתפלל ויאמר תהליכי. [ע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון קני"ד הטעמים להקל בכ"ג. וע"י לעיל שאין באמירת תהלים משום הפסק אף במוסף]. וכן אם לפני המאריך בתפלתו או ספסל (שהוא קבוע גבוה י' טפחים ורחב ד' טפחים), יש להקל לשבת. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פ"כ אות כז)]. וכן באור לציון (ח"ב פ"ז אות ב) כת' שכשהמתפלל נמצא ברשות אחרת אין איסור לעבור לפניו. והוא הדין אם יש אדם המפסיק בינו לבין המתפלל. [א"י"א מבוטשאטש סי' קב]. וכן נקטו הבצל החממה (שם סי' ד) והגר"ח"ש שליט"א (אשרי ישראל פכ"ט הגה מד). וע"י בשמעתא עמיקתא גליון קני"ד].

עמידה כשהארון קודש פתוח

כשהספר תורה עומד במקומו כגון בעת שפותחין הארון קודש, אינו חייב לקום בפניו עד שיוציאוהו. [מ"ב (סי' קמו שה"ח"צ אות יח)]. אמנם העולם נוהגים לעשות הידור לתורה ולעמוד. [מ"ב (שם)]. דעת האג"מ (א"ח"ח סי' ח"א אות ד) שאין מנהג זה חיוב כשאר מנהגים אלא מצוה בעלמא. ומ"מ חלושי כח יכולין להקל ולשבת בשעה שהארון קודש פתוח. [ערוה"ש (סי' תרי"ט אות ט)].

קניית עליות ותשלום מכספי מעשר

להשתדל לקבל עליה בימים אלו

ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים. ואף במקומות שמוכרין מצות יקנה אותה בדימים כפי יכולתו, ואדרבה יש עליו יותר במצוה שבאה אליו בדימים מצוה שבה אין כסף. [מ"ב (סי' תקפ"ד סי"ק)].

לשלם העליות מכספי מעשר

מי שקונה מצוה בבית הכנסת, כגון הוצאה והכנסה, או גלילה, וכן שאר המצוות, מאחר שמעלה באים לקופה של צדקה, יכול לקנות ממונות מעשר. [ע"י בהגה דלהלן].

מעלה הדמים שהבין היה מוכן לתת

כשיש כמה קונים, זה נותן כך וזה מוסיף עליו ונשאר בידו, אין לשלם כל הסכום ממעשר, כי לא הועיל לקופה של צדקה רק כמה שמוסיף על חבריו (וחלק זה רשאי לשלם ממעשר). [שלי"ה (מס' מגילה פרק נ"ב מצוה אות לו), ערו"ה (על הרמ"א יו"ד רס"י רמ"ט) וכת"ס (יו"ד סי' קי"ב ד"ה ובאמת). וכן דעת הגר"ח"ק שליט"א (מנתיב פ"ז היה בבא"ה סד"ה וחדא). אולם מסתימת הדרישה, הטי"ז והשי"ך שם שהביאו דברי המהר"ם ללא חילוק, משמע קצת דבכל גוונא שרי. וכן הא"ר (ק"ו סוף אות ב) כתב על דברי השלי"ה דיש לדחות]. ומ"מ בזה באופן שלולי שהיה נותן כל הכסף מכספי מעשר לא היה קונה מצוה זו, רשאי לתת כל הכסף ממעשר. [נדלא גרע מצוה זו משאר מצוות שמותר לשלם ממעשר אף כשאין רווח לקופה, לדעת הטי"ז (יו"ד סי' רמ"ט סי"א) והשי"ך (שם סי' ג). וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ג]. וכמו כן אם הראשון כוון לשלם ממעשר אף המעלה הסכום רשאי לשלם הכל ממעשר (כי באופן זה לא נמצא כספי מעשר מפסידים). [שערי דעה (סי' רמ"ט סי"ק)].

הפסקה בין קריאת התורה לתקיעות

יש מקומות שנוהגים לעשות הפסקה לאחר קריאת התורה קודם תקיעת שופר והקהל יוצא מבית הכנסת. והנוהגים כן עליהם להקפיד להחזיר הסי"ת לארון קודש קודם שיציאו. [שו"ע (סי' קמ"ט סי' א) וסי' תר"א סי' א] וכן נהג החו"מ (ארוחות רבנו ח"ב עמי"ה קפ"א אות לו). מיהו אם נשאר מניין מותר להקריא הסי"ת ממוח' קודש [ואף המנצח (סי' תרכ"א אות ו)]. ויניחוהו על הבנימן ויזחרו לכסותו ע"י טלית גדול וכדו'. [ע"י בקיצור הלכות המועדים (דבליצקי דיני התקיעות אות א)].

נטי"ל למוסף לאחר ההפסקה

היוצאים מבית הכנסת בשעת ההפסקה עליהן לטויל ידיים שנית (ללא ברכה) לפני תפלת מוסף, כי מסתמא הסיחו דעתם מהנטי"ל הראשונה. [ע"י במ"ב (סי' רג"ט סי"ק)].

ברכה על הטלית גדול לאחר ההפסקה

אם פשטו הטלית בזמן ההפסקה, אינם צריכים לברך עליהן אפילו שינו מקומן. [ע"י ברמ"א (סי' ח פ"ג די) ובמ"ב (סי' לו)]. אא"כ הסיחו דעתן מהמצוה, ואם עברו ב' - ג' שעות ודאי יש משום היסח הדעת. [גר"ז (סי' כה אות כט)].

אכילה לפני התקיעות

ביו"ט ראשון

אסור לאכול לפני מצות תקיעת שופר. [מ"ב (סי' תרצ"ב סי"ק טו)]. פרט למי שחלוש שמותר לו אכילת ארעי (עד כביצה מזונות, או פירות וכדו' אפילו יותר). [מ"ב (סי' תרצ"ב סי"ק טו). ועיי"ש בסי' תל"א סי"ק ו]. ומ"מ הנוהג לאכול לפני התקיעות יש לו על מה לטמוך (לצורך האכילה לאכול אלא אכילת ארעי כני"ל). [הגר"ש"א זצ"ל (הלכות המועדים פ"ב אות א) והגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פט"ז אות יח)]. ובפרט כשרבים אוכלים יחד שמזכירים א' לשני לשמוע התקיעות (אלא דאף בכ"ה"ג יש להזיזו לכתחלה שלא לאכול אלא אכילת ארעי). [הגר"ש"א זצ"ל (ששי"כ פ"ב הגה ב) ותשובות והנהגות (ח"ה סי' קע"ט ד"ה ונראה)]. וע"י במ"ב (סי' פ"ט סי"ק כב)], ואם ממנה שומר שיוזכירו לבוא לשמוע את התקיעות עדיף טפי. [צ"מ (ח"ו ססי' ו)]. והארכנו בסי"ד בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ח].

ביו"ט שני

ביו"ט ב' שחובת התקיעות מדרבנן, מעיקר הדין מותר לטעום (עד כביצה מזונות, או פירות וכדו' אפילו יותר). [ע"י במ"ב (סי' תלא סי"ק ו)]. וכ"כ בקובץ תשובות (ח"ג סי' פ"ט)].

נשים

נשים, להסוברים שקבלו עליהן חובה לשמוע תקיעת שופר (ע"י בזה להלן), אסור להן לאכול לפני התקיעות. ואם מרגישות חולשה וכדומה מותר להן לאכול. וכל זה לענין אכילת פתי יותר מכביצה, אבל פחות מזה יכולות לכתחלה לאכול אף אם אינן חלשות. [קש"י (סי' קכ"ט אות יט) וחיי"א (כלל קמ"א)]. וע"י להלן האם נשים קבלו עליהן חובה לשמוע תקיע"ש].

תקיעת שופר

מצות עשה לשמוע קול שופר

מצוה מה"ת לשמוע קול שופר בר"ה (ואין המצוה לתקוע בשופר). [הרמב"ם (שופר פ"א). וכ"כ הרא"ש (ר"ה פ"ד סי' ז) דמברכים לשמוע קול שופר משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא. וכן פסק השו"ע (סי' תקפ"ה סי' ב)]. דלא כהסמ"י (נשח"מ) שכתב דמ"ע היא "לתקוע". וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון ע"א].

שמיעת התקיעות בעודו מתפלל

יחיד שלא סיים תפלתו לחש והגיעו צבור לתקיעות, יפסיק בתפלתו וישמע התקיעות, אך לא יאמר "היום הרת עולם וכו"ו". [ע"י באג"מ (א"ח"ח ח"א סי' קע"ח סי' ד)].

לתקן את הבעל תוקע בעודו מתפלל

מקום שנוהגים לתקוע בתפלת לחש, ובעל התוקע טעה, אסור לשוח באמצע ולגער בו, שכבר יצאו בתקיעות דמיושב. ואף אם לא שמעו התקיעות דמיושב יחזרו ויתקעו אחר התפלה אותו סימן שטעה ודיו. [מ"ב (סי' תקצ"א סי"ק א)]. ומ"מ נוהגים לעשות לו איזה תנועה וממילא יבין הבעל תוקע שטעה ויתקן. [כה"ח (אות ו)].

החייבים והפטורים מתקיעת שופר

חובת הנשים

אשה טטורה משום שהיא מצוה עשה שהזמן גרמא. [שו"ע (סי' תקפ"ט סי' א)]. וי"א שמ"מ קבלו עליהן חובה לשמוע קול שופר. [חיי"א (כלל קמ"א אות ו)]. ובב"ב איש חי (נבנים אות יז) כתב שרוב הנשים קבעו אותה עליהן חובה. אולם במ"ב לא כת' שקבלו עליהן חובה. ובשלמות חיים (סי' שש"ט) כתב שמצוה זו לא קבלו עליהן חובה כיון שבמה שאינו בידן לא קיבלו עליהן חובה].

כמה קולות עליהן לשמוע

נשים אינן צריכות לשמוע אלא ל' קולות (ולא מאה קולות, ע"י הפרטים בזה להלן). וכן נוהגים כשתוקעים לנשים. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פט"ז אותיות כח-כט)].

תקיעה להיזכר

אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע בעצמן. וכן אחר שיצא כבר יכול לתקוע להוציאן. אלא שיי"א שאין מברכות (אף ברכת שהחיינו), וכמו"כ אחרים לא יברכו עבורם. [שו"ע (שם סי' ו) והגר"ש"א זצ"ל (הלכות ביתה מבוא אות כא) בדעת המחבר שאין מברכים אף שהחיינו]. וכן המנהג אצל הרבה מבנות מעדות המזרח. והמנהג אצל בנות אשכנז שהנשים מברכות על מצוה זו (ושאר מ"ע שהזמן גרמא) ועל כן יברכו לעצמן, אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו. [רמ"א (שם)].

וי"א שעדיף שהתוקע לנשים יתקע עבורן קודם שישמע התקיעות בביהכ"מ, ע"מ להוציאן יד"ח הברכה, אבל י"א שלא יתקע בג' שעות ראשונות משום דאז מפקד דינא ואין כדאי לתקוע ביחידות, אלא יתקע להן אחר תקיעות ביהכ"מ והם יברכו לעצמן או שיוכין לבבו שלא לצאת בתקיעות ביהכ"מ ואז יוכל אחי"כ ג"כ לברך בשבילן. [מ"ב (סי' ק"א)].

קטנים שהגיעו להיזכר

קטנים שהגיעו להיזכר יש לחנכם במצוה זו וע"כ יש להביאם לבית הכנסת, ומ"מ יזהירם שישמעו התקיעות ולא יבלבלו להצבור. [מ"ב (סי' טו)]. וחובת חינוך לענין זה הוא מיד שבמינין ענין מצוות תקיעת שופר, כל קטן לפי חורפיה. [ע"י במ"ב (סי' שג"ט סי' א) והארכנו בזה בסי"ד בספר שמעתא עמיקתא - הלכו קטן וחיונו]. אולם אין חובה לחנך קטנה למצוה זו כיון שהיא מצוה שהזמן גרמא ונשים פטורות ממנה. [פשוט]. ואע"פ שיש נשים שקבלו ע"י חובה לשמוע מי"מ אין חיוב זה חל על צאצאיהם, אא"כ גם הן יקבלו זאת ע"י גידול. [ע"י זכרון יוסף (יו"ד סי' די"ה ועל מה שהקשה), שבת הלוי (ח"ו סי' נ"ט ד"ה והגדר ח"ה"ה סי' קכ"ט אות ב)].

דיני הברכות

נוסח הברכות

קודם שיתקע יברך: לשמוע קול שופר. [שו"ע (סי' תקפ"ה סי' ב)]. ובדעיבא אם בירך לתקוע בשופר, או על תקיעת שופר, או לשמוע בקול שופר, יצא. [מ"ב (סי' ד' דלא כפר"ח]].

ברכת שהחיינו

ביום א' של ר"ה מברכים ברכת שהחיינו. וביו"ט שני, דעת השו"ע שלא מברכים. ואם חל יום ראשון בשבת, מברך שהחיינו ביום השני. [שו"ע (סי' תר"א סי' א)]. אולם דעת הרמ"א שיש לברך לשהחיינו אף ביום שני (אפילו אם חל יום ראשון בחול), וכן המנהג אצל בני אשכנז. ומ"מ לכתחילה טוב שילבש הבעל תוקע בגד חדש ויכוון לפטור גם מצות שופר. [רמ"א (שם)].

לא שמע הברכות מהשי"ץ

מי שבא לבה"מ אחר שבי"ח השי"ץ הברכות קודם שהתחיל לתקוע, יברך לעצמו בלחש. [מ"ב (סי' תקפ"ה סי"ק יא) וכה"ח (אות לד)]. ואם הבעל תוקע התחיל לתקוע כשהוא עוד מברך, אם כוון לצאת יד"ח, יצא. [ע"י במ"ב (סי' קס"ד סי"ק מה) ובשה"ח"צ (אות מ)]. וע"י בשמעתא עמיקתא גליון קע"ח].

לא בירך עד ששמע ל' קולות

י"א שמי שלא בירך לפני התחלת התקיעות, אפילו אם שמע ל' קולות (כי בזה יד"ח מה"ח) עדיין רשאי לברך. [פרי הא"ר (סי' ט) ועיקרי הדי"ט (סי' א אות א)]. וי"א שבאופן זה שוב אינו יכול לברך. [כה"ח (אות לו) משום סב"ל]. והעיקר לבני אשכנז כשיטה הראשונה. [כן במבואר בשערי ברכה (ד"ה ברכת מצות סי' תקפ"ה אות ח) הובא להלן. וכן משמע מהפרי"ח (סי' ג) ומהאלף למטה (סי' ט)].

זמן הראוי לברך בשלא שמע הברכות

אם לא הספיק לברך עד שהבעל תוקע התחיל לתקוע תקיעות דמיושב, יש מי שאומר שישתין ויברך קודם שישמע התקיעות דמעומד. [שערי ברכה (שם)]. וי"א שיכול לברך אפילו בסדר דמיושב כל שנשאר תקיעות לשמוע (אלא שיי"א שאם כבר שמע ל' קולות שוב אינו מברך). [פרי"ח (סי' ג), האלף למטה (סי' ט) וכה"ח (אות לו)]. וע"י בפמ"ג (א"י"א סי' א). ויברך בין סדר לסדר. [וכן עיקר. וקיצור הלכות המועדים (תקיעות אות כז)].

הגיע באמצע התקיעות, מתי מברך

מי שנכנס לאחר שכבר התחילו התקיעות למצוי מאד אצל נשים), אם כבר התחילו לתקוע השומן האחרון (תר"ח), וכמו כן אם לא היה נוכח לגמרי בתקיעות דמיושב, יברך בחזרת השי"ץ לפני תקיעות דמעומד. [קיצור הלכות המועדים (דינים לתקיעות אות כז ע"פ המאריך)]. ובמקום שתוקעים בתפלת לחש יברך לעצמו בתוך תפלת מוסף שלו לפני תקיעות דמלכויות, אך אסור לו לברך באמצע ברכה של תפלת מוסף רק בין ברכה לברכה. [הגר"ח"ק שליט"א (חוט שני ר"ה) וקיצור הלכות המועדים (שם)].

